

ПІДЛІТКОВИЙ ВІК ЯК ОДИН ІЗ КРИТИЧНИХ ПЕРІОДІВ ПСИХОСЕСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

Ірина Сингаївська¹, Святослава Федорець²

¹Кандидат психологічних наук, професор, директор ННІ психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: irinas@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6802-0081>

²Аспірантка, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: fedorets.sexology@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2343-7550>

ADOLESCENT AGE AS ONE OF THE CRITICAL PERIODS OF PSYCHOSEXUAL HUMAN DEVELOPMENT

Iryna Synhaiska¹, Svyatoslava Fedorets²

¹PhD (Psychological sciences), Professor, Director of the Academic and Scientific Institute of Psychology, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: irinas@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6802-0081>

²Postgraduate student, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: fedorets.sexology@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2343-7550>

Анотація. В статті висвітлена проблематика дослідження питання критичних періодів в формуванні людської сексуальності. Зокрема акцентовано увагу на підлітковому віці як одному з переломних періодів в психосексуальному розвитку людини, оскільки чимало сексуальних проблем, сексуальних дисфункцій можуть одержувати свій початок з дитячого чи підліткового віку. Визначено межі підліткового віку в розумінні вітчизняних науковців, наведено стисле трактування особливостей підліткової сексуальності, її відмінностей та характерних проявів. Описано процес розвитку платонічного, еротичного, сексуального лібідо, їх перебігу та зазначено можливі наслідки в разі «випадіння» однієї зі стадій. Розкрито роль та значення третього етапу психосексуального розвитку, який співпадає з підлітковим та юнацьким віком, окреслено стадії, які входять в даний етап розвитку людської сексуальності та зазначено задачі, які в цей час постають перед підлітками на фоні статевого дозрівання, посилення інтересу до протилежної статі та появи статевого потягу. Висвітлено альтернативні сценарії формування сексуальності у випадку порушень психосексуального розвитку чи фіксацій на одній із його стадій. Подано перелік сексуально-поведінкових проявів в підлітковому віці, які можуть розцінюватись як тривожні ознаки або як свідчення того, що підліток потребує допомоги. Акцентовано увагу на тому, як порушення психосексуального розвитку можуть в подальшому позначитись на сексуальній поведінці людини. Показано, що деякі ускладнення в реалізації дорослої генітальної сексуальності можуть брати свій початок з підліткового віку. На підставі опрацьованого матеріалу окреслені напрямки подальших досліджень, визначені актуальні проблеми та шляхи для наступних розробок відповідних тренінгових, навчальних та виховних програм для підлітків та дорослих.

Ключові слова: еротичне лібідо, коїтальна сексуальність, онтогенез сексуальності, підлітковий вік, платонічне лібідо, психосексуальний розвиток, романтичне лібідо, сексуальність, сексуальне лібідо.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 1, бібл.: 12

Abstract. The article highlights the problems of researching the issue of critical periods in the formation of human sexuality. In particular, attention is focused on adolescence as one of the turning points in a person's psychosexual development, since many sexual problems originate from childhood or adolescence. The limits of adolescence in the understanding of domestic scientists are defined, a concise interpretation of the essence of adolescent sexuality, its differences and characteristic manifestations is provided. The process of development of platonic, erotic, sexual libido is described and the possible consequences in case of "falling out" of one of the stages are indicated. The role and significance of the third stage of psychosexual development, which coincides with adolescence and young adulthood, is revealed, the stages included in this stage of the development of human sexuality are outlined, and the tasks faced by adolescents at this time against the background of puberty, increased interest in the opposite sex and the emergence of sex drive. Alternative scenarios of the formation of sexuality in the case of violations of psychosexual development or fixations at one of its stages are highlighted. Attention is focused on how disorders of psychosexual development can later affect a person's sexual behavior. It is shown that some complications in the realization of adult genital sexuality can originate from adolescence. On the basis of the studied material, directions for further research are outlined, current

problems and ways for further development of relevant training, educational and educational programs for teenagers and adults are determined.

Keywords: *erotic libido, coital sexuality, ontogenesis of sexuality, adolescence, platonic libido, psychosexual development, romantic libido, sexuality, sexual libido.*

Formulas: 0; **fig.:** 0; **tabl.:** 1; **bibl.:** 12

Постановка проблеми. На сьогодні існує чимало прогалин щодо розуміння сексуальної поведінки дітей та підлітків, онтогенезу людської сексуальності, а також впливу широкого кола чинників на формування дитячої та підліткової сексуальності. Частково дана ситуація обумовлена морально-етичними питаннями, які дещо обмежують можливість проведення сексологічних досліджень на дітях та підлітках. Частково тим, що окремі прошарки суспільства можуть виявитись неготовими до відповідних масових досліджень, демонструючи осуд чи супротив з причини того, що тема сексуальності все ще залишається високо табуованою для значної кількості дорослих, все це додатково ускладнює вивчення дитячої та підліткової сексуальності. Окреслена проблема додатково поглиблюється тим, що психосексуальний розвиток недостатньо вивчається під час підготовки фахівців різного профілю: психологів, педагогів, вихователів, соціальних працівників, медичного персоналу тощо. Як наслідок, нині існує дефіцит систематичних вітчизняних досліджень перебігу психосексуального розвитку в підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За кордоном дослідження психосексуального розвитку беруть свій початок з XIX-XX ст., спроби вивчення даного питання робили І. Блох, Т. Ван де Вельде, Р. Крафт-Ебінг, А. Молль, А. Форель, М. Хіршфельд, Г. Хевлок та ін. У вітчизняній науці перші розробки датуються початком XX ст., до яких поступово долучались радянські та вітчизняні вчені, зокрема В. Сухомлинський, Т. Говорун, О. Шарган. Поглиблювали вивчення даного питання Дж. Гольдман, Р. Гольдман, С. Гроф, С. Діденко, В. Кришталь, А. Кінсі, Дж. Мані.

Психологічні складові сексуальної поведінки підлітків вивчали зарубіжні та вітчизняні дослідники: М. Вовканич, П. Зімбардо, О. Сечейко, Ю. Кашпур, Н. Коломбе, Л. Кравченко, Д. Логвінова, Л. Ляпіна, Н. Токарева, Н. Пелих, Л. Понтон, К. Фопель, Д. Хафнер та інші. Формування сексуальної та статевої культури висвітлювали: Л. Гридковець, О. Нечаєва, Н. Рингач, Л. Якубова, особливості статево-рольової соціалізації та ідентифікації підлітків з повних та неповних родин вивчали Н. Пелих, Н. Левус, Л. Ляпіна, Д. Юрченко.

Аспекти статевого виховання та просвіти підлітків і молоді досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці: М. Бабік, О. Бялик, Т. Говорун, Е. Жигульова, У. Зілерт, Л. Кравченко, О. Онипченко, Є. Перський, О. Шарган та інші. Різноманітну психосексуальну проблематику підлітків досліджували: С. Дж. Бредлі, Б. Ворнік, М. Дубовик, Г. Сонник, Д. Хартман, К. Дж. Цукер та інші. На фоні загального браку систематичних досліджень психосексуального розвитку дітей та підлітків особливо не вистачає досліджень, які би відображали вплив суспільно-політичних, економічних, культуральних та інших змін на формування сексуальності дитини та підлітка, в тому числі і в контексті змін в інституті сім'ї. Досі недостатньо дослідженими є низка чинників, які впливають на психосексуальний розвиток української молоді, з визначенням довготривалих наслідків від тих чи інших впливів.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розкритті значення підліткового віку як одного з кризових етапів формування людської сексуальності, висвітлення впливу порушення психосексуального розвитку на формування дорослої генітальної сексуальності.

Виклад основного матеріалу. Під психосексуальним розвитком особистості розуміють складний процес сексуального онтогенезу, на який впливає низка психологічних, сексуальних, соціальних та біологічних чинників. Оскільки вплив біологічної складової потребує окремого вивчення, його виділяють окремо та досліджують в контексті соматостатевого розвитку. Тоді як вивчення психосексуального розвитку здебільшого зосереджується на перших трьох групах чинників. На сьогодні немає єдиного погляду на розуміння процесу психосексуального розвитку, і на жаль, в Україні бракує комплексних досліджень даної проблематики, як і досліджень по сексології в цілому.

Як зазначав український сексолог В. Кришталь [1], в сучасній сексології виокремлюють кілька етапів в формуванні та проявленні сексуальності, які були виявлені ще в радянські часи під егідою нашого співвітчизника Г. Васильченко. Даний підхід відрізняється від поширеної в психології концепції психосексуального розвитку З. Фрейда [2]. Озвучена З. Фрейдом теорія акцентувала увагу на ролі сексуальності в розвитку дитини та розглядала формування сексуальності від народження. З. Фрейд вважав, що дитяча сексуальність проходить кілька етапів, в процесі яких ведучу роль поперемінно відіграють різні ерогенні зони, виділяючи при цьому оральну, анальну, фалічну, латентну та генітальну стадії. Психосексуальний розвиток завершується формуванням статевого потягу, який з аутоеротичного переходить до гомосексуального, а пізніше завершується гетеросексуальним потягом, який З. Фрейд називав зрілим. І хоча теорія З. Фрейда зробила вагомий внесок в розвиток психології, втім, на сьогодні спростовується наявність латентного періоду, і чимало сексологів не розділяють дану гіпотезу (Дж. Мані, А. Кінсі, Р. Гольдман, Дж. Гольдман та ін.). Аналогічне спростування психосексуального розвитку за З. Фрейдом ми можемо бачити і на прикладі концепції

Г. Васильченко. Зазначене актуалізує доцільність виходу за межі теорії З. Фрейда та здійснення дослідження підліткової сексуальності в контексті інших теорій психосексуального розвитку.

Загалом, увесь процес психосексуального розвитку, за Г. Васильченко, включає в себе три етапи: 1) формування статевої самосвідомості (статевої ідентифікації) (1-7 років); 2) формування статево-рольової поведінки (7-13 років); 3) формування психосексуальної орієнтації (12-26 років).

Зазначені вікові межі є приблизними, оскільки статева самосвідомість, статева роль, і психосексуальні орієнтації є взаємопов'язаними між собою, та перебуваючи в динамічній взаємодії можуть змінюватись не тільки в процесі формування, а й протягом всього життєвого шляху. Однак, основи перелічених компонентів сексуальної функції закладаються в процесі їхнього розвитку та становлення.

Підлітковий вік, який на думку вітчизняних вчених триває з 10-11 до 15 років, співпадає з завершенням другого етапу психосексуального розвитку, під час якого формується статево-рольова поведінка; та охоплює собою початок третього етапу психосексуального розвитку, протягом якого формуються сексуальні орієнтації та вподобання. Також, період з 12 до 15 років є одним із критичних періодів сексуального розвитку. Саме в цей час іде закладка майбутніх індивідуальних сексуальних вподобань, формуються та закріплюються майбутні сексуальні сценарії, ролі, стереотипи, очікування і т.д. Крім того, окреслюються вподобання зовнішності партнера, його поведінкових та особистісних характеристик, способу інтимної взаємодії тощо.

Третій етап психосексуального розвитку ділиться на 3 окремі стадії:

- 1-ша стадія – формування платонічного лібідо;
- 2-га стадія – формування еротичного (романтичного) лібідо;

- 3-тя стадія – формування сексуального лібідо (триває з 16 до 26 років) [1].

Стадії не окреслені чіткими віковими межами, кордони між ними є умовними. При цьому кожна із вказаних стадій сама по собі може розглядатись як критичний період в формуванні як підліткової, так і юнацької сексуальності, оскільки вік з 16 до 24-х років є ще одним з переломних етапів формування людської сексуальності.

Розглянемо, як проходження третього етапу психосексуального розвитку може впливати на майбутню сексуальну поведінку людини.

Під час формування платонічного лібідо розвивається майбутня здатність кохати, демонструвати прояви закоханості, які повинні забезпечити передумови реалізації існуючих почуттів, особливо в подальшому. Перебуваючи на стадії формування платонічного лібідо, підлітки масово закохуються як в реальних людей (однокласників, вчителів, відомих постатей), так і в видуманих персонажів (герої книг, фільмів тощо). Така закоханість здебільшого сповнена захопленням, обожнюванням, героїзмом та високим рівнем романтизму. Характерним є прагнення перебувати поруч з об'єктом кохання, наприклад, сидіти за однією партою, проводити разом час, гуляти, проводити зі школи тощо. Така взаємодія дає можливість підлітку навчитись навичкам побудови любовно-платонічних стосунків, які поки що не включають в себе еротичну та сексуальну складові. Але в нормі, романтичні фантазії даного періоду поступово починають доповнюватись еротичними елементами, що зрештою завершується переходом на 2-гу стадію – формування еротичного лібідо.

Оскільки період формування платонічного лібідо є критичним – існує ймовірність порушень його перебігу. Так, надто ранній початок статевого життя призводить до того, що дана стадія не буде прожита, вона немов «випаде» з психосексуального розвитку підлітка, що в подальшому призводить до збідніння любовних переживань, нездатності кохати

чи демонструвати свої почуття, руйнації романтизму, формування механістичного відношення до статевого життя тощо.

Також, підліток може зафіксуватись на даній стадії. Фіксації – це своєрідні «затримки» в розвитку, які спонукають дорослих шукати задоволення способами, які притаманні лише для дитячого чи підліткового віку [3]. Сценарний характер фантазій, сповнених романтизму, сприяє тому, що на цій стадії частіше фіксуються дівчатка, внаслідок чого в подальшому їхня сексуальність починає протистояти романтиці – вони немов існують на різних полюсах, є відокремленими речами. Для таких дівчат та жінок романтика є не початковим та перехідним кроком до подальшого сексуального зближення, а основою метою, кінцевою та найбільш бажаною. Це, відповідно, ускладнюватиме побудову інтимних стосунків в майбутньому, особливо коли внаслідок фіксації сексуальні сценарії жінки містять в собі надзвичайний рівень романтизму, який складно чи взагалі неможливо відтворити в реальному житті.

Під час формування еротичного лібідо у підлітків розвиваються навички еротичних контактів з об'єктом закоханості, освоюються навички, які сприятимуть поступовій реалізації еротичних бажань. Еротичні потреби підлітка, перебуваючи на рівні фантазій, в подальшому починають реалізовуватись на практиці. Як зазначає Н. Каліненко, можуть бути зіткнення поглядів підлітків та батьків щодо питань еротики та сексу, які стають особливо актуальними у віці 12-13 років [4]. Реалізація еротичних потреб може відбуватись в різному форматі, підлітки можуть експериментувати самі з собою, з протилежною статтю, а також зі своєю статтю, що в даному випадку може носити виключно характер експериментування, оскільки сексуальність ще продовжує розвиватись. Під час формування еротичного лібідо характерними є перші поцілунки, прагнення до обійм, доторків, пестощів. Підлітки починають практикувати петінг, спочатку поверхневий, а потім глибокий. До

проникаючого сексу здебільшого ще не вдаються, але за рахунок активної еротичної взаємодії створюються передумови для майбутнього переходу до пенільно-вагінальних контактів.

На цій стадії також можливі фіксації, які частіше трапляються у дівчаток, хоча і серед хлопчиків вони теж можливі. В разі фіксації кінцевою метою інтимного зближення будуть пестоші, а не проникаючий статевий акт. Пестоші та секс немов протиставляються один одному, можуть робитись спроби обмежитись тільки петінгом, оральною чи мануальною стимуляцією. Для дівчат та жінок з такою фіксацією коїтус буде сприйматись як неприємне доповнення, яке доводиться терпіти в стосунках. Чоловіки з такою фіксацією уникатимуть проникаючого сексу, віддаючи перевагу альтернативним видам інтимного контакту.

Формування сексуального лібідо, як правило, відбувається в юнацькому віці, що є більш бажаним, втім інколи стадія може початись і в підлітковому віці. Однак, в такому випадку є ризик «перестрибування» стадії формування платонічного або еротичного лібідо. На третій стадії в сексуальних фантазіях підлітків з'являється дедалі більше сюжетів коїтального характеру. Підлітки та юнаки починають дедалі більше прагнути оволодіти навичками реалізації коїтальної сексуальності. Частіше за все ця потреба задовольняється під час мастурбації з подальшим переходом до реальної коїтальної активності з партнером/партнеркою.

Під час мастурбації у підлітків та юнаків всі фантазії, сексуальні сценарії, генітальні реакції та оргастична розрядка об'єднуються в єдину систему. В разі, якщо психосексуальний розвиток протікає в межах норми, у підлітка та юнака закріплюються адаптивні сексуальні фантазії, сценарії та техніки мастурбації, тобто такі, які відповідатимуть реальній партнерській взаємодії і які можуть бути відтворені під час копулятивного циклу. При порушеннях психосексуального розвитку є ризики вибору дезадаптивних

технік мастурбації (міотонічна мастурбація, мастурбація за допомогою струменю води тощо), які за певних умов можуть закріплюватись та ставати причиною коїтальної аноргазмії в старшому віці. Також, на фоні порушень психосексуального розвитку існує ймовірність формування широкого кола сексуальних перверсій. Загалом, до тих пір, поки молода особа не перейшла до реалізації власної сексуальності в партнерському сексі, існуватиме ризик того, що сексуальні вподобання можуть зазнати викривлення. Такі викривлення не завжди розглядаються як клінічна патологія, але вони можуть обмежувати можливості в побудові гармонійного союзу в майбутньому. При цьому нагадаємо, що і надто ранній початок статевого життя також несе в собі ризики, про які вже зазначалось вище. Також, корисно буде зазначити, що Т. Джонсон було запропоновано критерії норми та патології в дитячій та підлітковій сексуальності [5], наведемо критерії, які стосуються підліткового віку (Табл. 1).

При цьому зазначимо, що неповнолітні з проблемами сексуальної поведінки є неоднорідною популяцією [6], і наявність проблемної сексуальної поведінки не передбачає загальних моделей сексуальних злочинів у майбутньому [7].

З початком статевого життя відбувається своєрідна перевірка адекватності партнерській взаємодії, усіх вподобань та навичок, які були напрацьовані протягом попередніх стадій психосексуального розвитку. Деякі вподобання та навички можуть фільтруватись чи коригуватись, наприклад дезадаптивна техніка мастурбації, яка до того здійснювалась протягом нетривалого часу. Цей процес сприяє остаточному розвитку та закріпленню всього того набору навичок та вподобань, які виявляються успішними для партнерського статевого акту. Закріплення навички успішного сексу, в сексології вважається ознакою завершеного психосексуального розвитку.

Таблиця 1. Критерії норми та патології в сексуальній поведінці підлітка

Підлітки - від 11-12 до 15-16 років			
	Норма розвитку	Можливі тривожні ознаки	Ознака необхідності звернення до спеціаліста
1	Любить слухати та розповідати брудні жарти, робити якісь сексуальні звуки (зітхання, стогони)	Неодноразово ловлять на тому, що вона знову розповідає брудні жарти, відтворює сексуальні звуки	Продовжують ловити на розповідях брудних жартів, відтворенням сексуальних звуків, незважаючи на сувору заборону, навіть якщо після цього її виключали з гри чи з занять
2	Грає з однолітками в сексуалізовані ігри	Прагне грати в сексуалізовані ігри з набагато молодшими або старшими особами	Змушує інших грати в сексуалізовані ігри, викликаючи у них дискомфорт від цього
3	Малює геніталії чи оголені людські фігури	Малює геніталії однієї статі, а іншої – ні. Домальовує статеві органи одягненим зображенням людей. Розмір геніталій непропорційний розміру тіла	Статеві органи зображуються дуже великими або як найбільш важлива частина малюнку. Малюють груповий статевий акт, секс з тваринами, садизм чи мазохізм
4	Вивчає відмінності між дорослими чоловіком та жінкою, між хлопцем та дівчиною	Бентежиться через відмінності між чоловіком та жінкою. Продовжує вивчати відмінності навіть після того, як були одержані всі відповіді на питання	Граючи в чоловічу чи жіночу роль, переживає емоції гніву, смутку чи агресії. Ненавидить свою чи іншу стать
5	Скористається можливістю подивитись на оголених людей	Дивиться, підкрадається, аби подивитись на оголених людей, будучи за це покараним і маючи можливість побачити до того багато оголених тіл	Просить інших зняти їхній одяг. Намагається силою роздягнути дітей чи дорослих
6	Розглядає малюнки, фото, інші зображення з оголеними людьми	Захоплюється зображеннями з оголеними людьми	Не приховуючи, хоче мастурбувати на зображення оголених людей
7	Інколи може прикидатись представником іншої статі	Дуже негативно говорить про свою стать. Каже, що хоче бути протилежної статі	Ненавидить власну стать, боїться її. Ненавидить свої геніталії. Поява вторинних статевих ознак викликає фрустрацію, сум, огиду чи пригнічення
8	Хоче порівняти свої геніталії з однолітками чи друзями своєї ж статі	Хоче порівняти свої геніталії з набагато молодшими чи старшими людьми своєї ж статі	Вимагає, щоб інші показали свої статеві органи, груди чи сідниці
9	Дивиться та оцінює геніталії, груди чи сідниці інших	Дивиться на геніталії, груди чи сідниці інших, викликаючи у них почуття незручності. Просить доторкнутись до своїх статевих органів	Постійно підкрадається та заглядає на геніталії, груди чи сідниці інших, навіть після того, як багато разів ловили на цьому
10	Проявляє інтерес та дотики до геніталій, грудей та сідниць однолітків або прагне, аби однолітки торкалися до нього/неї	Викликає незручність у інших, просячи доторкнутись до їх грудей, геніталій чи сідниць. Або просячи таких дотиків від них	Примушує, вимагає, здійснює маніпуляції, аби інші дозволили доторкнутись до інтимних частин тіла. Оральний, вагінальний, анальний секс
11	Цілується з іншими: знайомими дорослими, знайомими дітьми чи однолітками	Страх поцілунків чи обійм з боку дорослих. Сексуалізована манера розмов	Сексуалізовані розмови та дії з незнайомими дорослими. Сексуалізована манера розмов. Недоречна розкутість та фамільярність з незнайомими
12	Ерекція, вставляє сторонні предмети в геніталії чи пряму кишку	Продовжує вставляти сторонні предмети після заборон	Наполягає, щоб інші дозволили вставити їм сторонні предмети в геніталії чи пряму кишку, може просити, щоб предмети вставили йому/їй
13	Проявляє зацікавленість до статевих актів тварин	Торкається статевих органів тварин	Сексуалізована поведінка з тваринами
14	Проявляє інтерес до порнографії	Продовжує переглядати порнографію, незважаючи на заборони, навіть у присутності сторонніх	Постійно дивиться, навіть в присутності інших. Мастурбує, навіть в присутності інших

Джерело: *Understanding Children's Sexual Behaviors: What's Natural and Healthy*. Author, South Pasadena CA. Toni Cavanagh Johnson. 2002. 42 p.

Беручи до уваги те, що підліткова сексуальність має певну стадіальність формування, не зайвим буде окреслити типові особливості сексуальної поведінки підлітка. Як зазначає М. Сігман, статеве дозрівання підлітків відбувається на фоні надмірного оптимізму з одночасною вразливістю до ситуацій ризику. Оскільки розвиток мозку, тіла та сексуальності йде асинхронічно, деякі мозкові структури можуть розвиватись швидше, а інші – залишатись все ще незрілими. Так, в підлітковому віці спостерігається затримка розвитку прифронтальної кори, яка відповідає за здатність контролювати чи гальмувати власні імпульси, але при цьому відбувається швидкий розвиток «центру задоволення» [8]. Це пояснює, чому підліткам не завжди вдається володіти собою в емоційно насичених чи сексуально забарвлених ситуаціях. А також пояснює, чому спроби дорослих апелювати до свідомої, відповідальної поведінки можуть залишатись поза увагою підлітків. Врахування наведеного може допомогти батькам побудувати більш продуктивну взаємодію з підлітками. Оскільки підлітковий вік – це один з найбільш складних та відповідальних етапів батьківства. Уміння допомогти підлітку впоратись зі зростаючою сексуальністю – це найважча батьківська задача [9]. Не зайвим буде нагадати, що в підлітковому віці сексуальність тимчасово може бути відокремлена від кохання. Внаслідок цього кохання може виникати до тих, до кого не відчувається статевий потяг, а бажання близькості, навпаки, може відчуватись до тих, до кого немає почуттів. При цьому саме переживання статевого потягу підлітком є дуже сильним еротичним почуттям, яке часто може бути значно сильнішим за сам статевий потяг.

Дослідження психологів показують, що самооцінка підлітків формується в тому числі й під впливом того, як розвиваються їх статові стосунки з однолітками [10]. Сексуальна поведінка підлітка буде залежати від низки психологічних чинників. На думку М. Вовканич, сексуальна гіперактивність підлітків часто

має невротиче підґрунтя, що проявляється емансипацією, бажанням звільнитись від контролю, опіки з боку дорослих. Інколи дівчата можуть вдаватись до сексуально активної поведінки як форми протесту проти батьківського тиску. Хлопці можуть намагатись «підтвердити» свою дорослість за рахунок заочних змагань з ровесниками щодо кількості статевих партнерів чи статевих актів за одну ніч [11]. Як зазначає О. Каденко, ранній прояв сексуальної активності підлітка може бути пов'язаний з низкою причин психологічного характеру, серед яких не останнє місце займають відносини з батьками. Якщо в колі найближчих людей підліток не може задовольнити свою потребу в увазі, любові та близькості, то цей дефіцит зрештою може штовхати його до ранніх сексуальних зв'язків, як способу одержати бажані емоції, заповнити душевну порожнечу, уникнути почуття самотності тощо [12].

Отож, загальна картина сексуальної поведінки підлітка буде залежати від чималої кількості різноманітних чинників, стосунків з оточуючими, в тому числі і від його типу характеру, типу темпераменту та благополуччя попередніх етапів психосексуального розвитку.

Висновки. Таким чином, стає очевидно, що перебіг психосексуального розвитку підлітка може мати вирішальний вплив на його дорослу генітальну сексуальність. Закріплення дезадаптивних навичок та вподобань можуть ставати причиною подальшої сексуальної дисгармонії між партнерами. Врахування дорослими задач, які стоять перед підлітками, зокрема і в контексті його сексуального розвитку, можуть допомогти в пошуках оптимальних шляхів взаємодії, виховання та профілактики небажаної підліткової поведінки.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати у вивченні особливостей психосексуального розвитку українських підлітків, з окресленням актуальних проблем та розробкою відповідних тренінгових, навчальних та виховних програм для підлітків та дорослих.

Оскільки тема статевого виховання та сексуальної освіти досі залишається табуованою для значної частини дорослого населення, перспективи подальших досліджень можуть полягати також у вивченні ставлення дорослих до сексуальної освіти підлітків з розробкою відповідних методологічних рекомендацій.

Література:

1. Кришталь В.В., Григорян С.Р. Сексологія в 4 частинах. Харків: Академія сексологічних досліджень, 1999. 1152 с.
2. Freud S. A general introduction to psychoanalysis. New York: Washington Square Press. 1924/1964.
3. Grace J. Craig, Don Baucum. Human development. Ninth edition. Pearson College Div; 9th edition (January 1, 2001). 718 h.
4. Каліненко Н. В. Батьківські уявлення про вікові особливості дітей підліткового віку. Габітус. 2021. Вип. 30. С. 42–47.
5. Understanding Children's Sexual Behaviors: What's Natural and Healthy. Author, South Pasadena CA. Toni Cavanagh Johnson. 2002. 42 p.
6. Seto M.C., & Lalumiere M.L. (2010). What is so special about male adolescent sexual offending? A review and test of explanations through meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136 (4), 5260575. doi: 10.1037/a0019700
7. McCuish E., Lussier P., & Corrado R. (2015). Criminal careers of juvenile sex and non-sex offenders: Evidence from a prospective longitudinal study. *Youth Violence & Juvenile Justice*. Published ahead of print online January 20, 2015. doi: 10.1177/1541204014567541
8. Mariano Sigman. *The Secret Life of the Mind*. William Collins. 2018. 284 p.
9. Хаффнер Д. Від перших побачень до дорослого життя. Що повинні знати батьки про сексуальний розвиток своїх підлітків. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 205 с.
10. Хохліна І. В., Сингаївська І. В. Психологічні особливості самооцінки дітей підліткового віку. Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.). К.: Університет «КРОК», 2020. С. 90–92.
11. Вовканич М. Проблеми розвитку сексуальної самосвідомості підлітків у сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013 Вип.27. С.25–27.

12. Каденко О.А. Супружеская дезадаптация и внебрачные сексуальные связи. Хмельницький: ХНУ, 2006. 239 с.

Reference:

1. Kryshstal V.V., Hryhorian S.R. *Seksolohyia v 4 chastiakh*. Kharkov: Akademyia seksolohycheskykh yssledovanyi, 1999 1152 s.
2. Freud S. A general introduction to psychoanalysis. New York: Washington Square Press (1924/1964).
3. Grace J. Craig, Don Baucum «Human development. Ninth edition». Pearson College Div; 9th edition (January 1, 2001). 718 h.
4. Kalinienko N. V. *Batkovski uiavlennia pro vikovi osoblyvosti ditei pidlitkovoho viku*. Habitus. 2021. Vyp. 30. S.42–47.
5. *Understanding Children's Sexual Behaviors: What's Natural and Healthy*. Author, South Pasadena CA. Toni Cavanagh Johnson. 2002. 42 p.
6. Seto M.C., & Lalumiere M.L. (2010). What is so special about male adolescent sexual offending? A review and test of explanations through meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136 (4), 5260575. doi: 10.1037/a0019700
7. McCuish E., Lussier P., & Corrado R. (2015). Criminal careers of juvenile sex and non-sex offenders: Evidence from a prospective longitudinal study. *Youth Violence & Juvenile Justice*. Published ahead of print online January 20, 2015. doi: 10.1177/1541204014567541
8. Mariano Sigman. *The Secret Life of the Mind*. William Collins. 2018. 284 p.
9. Khaffner D. *Vid pershykh pobachen do dorosloho zhyttia. Shcho povynni znaty batky pro seksualnyi rozvytok svoikh pidlitkiv*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 2021. 205 s.
10. Khokhlina I. V., Synhivska I. V. *Psykhologichni osoblyvosti samootsinky ditei pidlitkovoho viku*. Derzhava, rehiony, pidpriemnytstvo: informatsiini, suspilno-pravovi, sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku: tezy dopovidei II Mizhnarodnoi konferentsii (Kyiv, 20 lystopada 2020 r.). K.: Universytet «KROK», 2020. S. 90–92.
11. Vovkanych M. *Problemy rozvytku seksualnoi samosvidomosti pidlitkiv u suchasnomu suspilstvi*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota. 2013 Vyp.27. S.25–27.
12. Kadenko O.A. *Supruzheskaia dezadaptatsiia y vnebrachnye seksualnye svyazy*. Khmelnytskyi: KhNU, 2006. 239 s.